

A. B. ATKINSON

ALAPJÖVEDELEM: ETIKA, STATISZTIKA ÉS KÖZGAZDASÁGTAN

1. Etika

Az 1960-as évek végén írt első könyvem, a *Poverty in Britain and the Reform of Social Security* [Szegénység Nagy-Britanniában és a társadalombiztosítás reformja] kiinduló pontja az a közmegegyezés volt, hogy egy társadalomnak minden állampolgára számára biztosítania kell a szociális védőhálót. Ez volt a háború utáni jóléti állam célja. A könyv központi üzenete az volt, hogy a brit szociális védelmi rendszer nem felelt meg ennek az elvárásnak: a szociális védőháló biztosítására létrehozott közpolitikák a valóságban nem voltak erre alkalmasak. Kudarcot vallottunk egy nemzeti minimum garantálásában.

A törekvéseket nem kérdőjeleztem meg. Azokkal az eszközökkel foglalkoztam, amelyeknek egy megfelelő szociális védőháló biztosítása volt a célja. A könyv az előadásom címének a második és harmadik részéről szólt: a statisztikáról és a közgazdaságtanról. Ma azonban az etikával kell kezdenünk. Már nem feltétlenül övezi közmegegyezés azt az elképzelést, hogy a szociális védelem egy civilizált társadalom elengedhetetlen jellemzője. 1968-ban egyszerűen csak dr. Johnsont idéztem ezzel kapcsolatban, aki azt mondta, hogy „a szegényekről való tisztességes gondoskodás a civilizáció igazi próbatétele”. Ma ezt azzal a háttorzongató kijelentéssel kell szembeállítanunk, amelyet Tony Judt történész írt nem sokkal azelőtt, hogy elhunyt: „Európa 1945 utáni történelme a biztonság egy olyan rendszerévé kristályosodott ki, amely minden balesettel és váratlan fordulattal szemben védelmet nyújtott. Európának észre kell vennie, hogy ez a korszak véget ért” (*Frankfurter Allgemeine*, 2006. december 1.).¹

Ezért is gondolom, hogy az alapjövedelem (AJ) első fontos jellemzője annak az elvnek az ismételt kimondása, hogy a társadalmak kötelessége gondoskodni a szociális védelemről. Egy civilizált társadalomnak biztosítania kell a jövedelmek tisztességes minimumát. Vitatkozhatunk azon, hogy mit jelent a „tisztes-séges” jövedelemszint, és hogy milyen feltételek kapcsolódnak a szociális minimumhoz, de mindenkinek jogosultnak kell lennie az erőforrásokhoz való hozzáférésre,

* A „Basic income and income redistribution” [Alapjövedelem és jövedelem-újraelosztás] című konferencián elhangzott előadás (Centre for Research in Economic Analysis, University of Luxembourg, 2011 áprilisa) átdolgozott változata.

¹ Az idézetet Stefan Leibfriednek köszönhetem (ld. az *Oxford Handbook of the Welfare State* bevezető írását).

amelyek felett szabadon rendelkezhetnek. Ebben az értelemben érvelt Philippe van Parijs a valódi szabadság mindenki számára való biztosítása mellett (Van Parijs, 1995). Fontosnak tartom, hogy ezt a minimumot ne fogyasztásban, hanem jövedelemben határozzuk meg. Valaki élhet egy olyan háztartásban, amelyben másoknak van jövedelme és azt közösen használják fel, de ez nem felelne meg a kritériumnak. A jogok a háztartáson belül és a háztartások között egyaránt fontosak.

Az AJ-re való jogosultság ugyanakkor feltételhez kötött. Ez még az „univerzális”, tehát minden állampolgárnak vagy állandó lakosnak biztosított AJ esetében is igaz, hiszen az állampolgárság vagy az állandó lakóhely maguk is feltételek. És ezek nem ártalmatlan feltételek. Ahogyan a kérdést ennek kapcsán Howard Glennerster megfogalmazta: „ki számít állampolgárnak?” Majd a következőképpen folytatja: „a jogok lehetnek szűkre szabottak és kizárólag a régóta honos emberek számára biztosítottak [...] az ott lakás hosszú időtartama a jóléti jogok szűkítésének – a kirekesztésnek, nem pedig a befogadásnak – az igazolására szolgálhat” (Glennerster, 2010: 701). Én az alapjövedelemre való jogosultságot nem az állampolgárság vagy az állandó lakóhely, hanem a társadalomban való részvétel feltételéhez kötném – a „részvétel” fogalmát tágan, tehát úgy értve, hogy az magába foglalja a fizetett munkavégzés minden formáját, a teljes idejű oktatásban való részvételt, az aktív álláskeresést, a gyermekekről, a fogyatékkal élőkről és az idősekről való gondoskodást, valamint mindenkit egy meghatározott életkor (pl. 18 és 70 év) alatt és felett. Voltak, akik a miatt kritizálták a részvételi jövedelem (RJ) gondolatát, mert az túl kevés embert zárna ki a jogosultságból. A cél azonban éppen az volna, hogy senki ne legyen kizárva belőle – hogy mindenkinek lehetősége legyen a részvételre. Ebben az értelemben a javaslat célja, hogy társadalmilag befogadó legyen.

A gyerekek csoportjának – a részvétel általam javasolt feltétele és az állampolgársághoz vagy állandó lakóhelyhez kötött ellátás esetében egyaránt – jogosultnak kell lennie az alapjövedelemre, és ebben az előadásban külön figyelmet szentelek az ő szükségleteiknek. Bizonyos értelemben a gyerekek csoportja a legkönnyebb eset az alapjövedelemmel kapcsolatban, hiszen az univerzális családi pótlék számos országban magától értetődő ellátási forma. Ezzel kapcsolatban már közmegegyezés van – noha az én országomban sajnálatos módon éppen az univerzalitás elvének a felmondása van napirenden. A családi pótlék [Child Benefit] Mrs. Thatcher alatt biztonságban volt, Mr. Cameron alatt nem.

A gyermekek alapjövedelméről (GYAJ) szóló vita középpontjában valószínűleg inkább az ellátás összege áll majd, nem pedig az elvi kérdések. Én konkrétan egy olyan juttatásra gondolok, amely megfelel az EU szegénységi kockázatmutatójának: ez egy gyermek esetében a mediánjövedelem 60 százalékának a 30 százalékát jelenti, tagállamonként különböző összegben, vagy a mediánjövedelem 18 százalékát, az átlagjövedelem nagyjából 15 százalékát. A javaslat elfogadásával minden tagállam vállalná, hogy a gyerekeknek szóló ellátása eléri ezt a szintet. Egy olyan család, amely jelenleg ennél kevesebb – gyerekekhez kapcsolódó – transzferben

részesül (akár családi pótlék, oktatási támogatás vagy kiegészítő lakásfenntartási támogatás formájában), jogosulttá válna egy olyan juttatásra, amely a család összes támogatását erre a szintre egészítené ki, és amelyet a tagállam kormánya finanszírozna.

Felmerülhet persze, hogy ez nem is AJ, hanem inkább egy garantált minimumjövedelem vagy negatív jövedelemadó. Ez nincs így. A javasolt AJ kétségtelesen rászorultsághoz kötött volna, de kizárólag a gyerekekhez kapcsolódó szociális transzferek vonatkozásában. A konstrukció tekintetbe venné, ha az adott tagállam szociális ellátórendszerében van egy kifejezetten a gyermekhez kapcsolódó támogatás, más pénzbeli ellátások azonban nem számítanának, mint ahogyan bármilyen más, gyerekekhez nem kapcsolódó jövedelem sem.

Mint látni fogják, az etikáról szóló mondandóm nem valamiféle magas absztrakciós szintű etikai gondolatmenet. Nem törekszem a GYAJ vagy általában az AJ – egy etikai elméletből levezetett – deduktív igazolására. Ebben a tekintetben alapvetően Amartya Sen *The Idea of Justice* [Az igazságosság eszméje] című könyvére támaszkodom, amelyben a szerző elutasítja a társadalmi igazságosság transzcendentális megközelítéseit, és amellet érvel, hogy a társadalmak anélkül is képesek lehetnek meghatározni, hogy miként lehet megszüntetni egy igazságtalanságot, hogy egyébként egyetértenének a társadalom végső céljait illetően (Sen, 2009). Egy ideális, tökéletesen igazságos világ leírása helyett a társadalmi igazságosság előmozdításának a szolgálatába kell állítanunk közpolitikai törekvéseinket. Ezt a megközelítést középútnak tekinthetjük az utópizmus és a nihilizmus között, mely utóbbi szerint még a kívánatos irányokban sem tudunk megállapodni. Ezt neveztem „progresszív társadalmi igazságosság” megközelítésnek, amelynek az a célja, hogy haladást érjünk el a megfelelő irányba (Atkinson, 2010).

A GYAJ vagy általánosabban az AJ bevezetését egyaránt a megfelelő irányba megtett haladásnak tekinthetik olyan emberek is, akik egyébként különböző etikai megközelítéseket vallanak magukénak. Az AJ számos különböző kívánalomnak meg tud felelni. Az AJ vagy a GYAJ mellett érvelhetünk az alapján, hogy azok enyhítenék a szegénységet, csökkentenék a kimenetek egyenlőtlenségét, vagy segítenék az esélyegyenlőség biztosítását. Érvelhetünk mellette a jólét, a képesnek levés [capability] vagy a szabadság előmozdítása szempontjából is. Az érvelés érvényessége nem függ egy adott elvrendszer elfogadásától.

A *The Idea of Justice* című könyvében Sen több, az AJ szempontjából fontos kérdést is tárgyal. Ezek egyike az igazságosságról szóló elveink földrajzi hatóköre. Felelőségünk van a saját társadalmunkban élő emberek felé, de más társadalmak felé is. Sen a gazdasági igazságosság globális megközelítése mellett érvel, kritizálva azokat, akik – mint például Thomas Nagel – amellet érvelnek, hogy *globális kormányzás nélkül* lehetetlen előmozdítani a globális igazságosságot. A felelősség mértéke azonban vita tárgya lehet. Az EU esetében a fent javasolt, gyerekeknek szóló, az átlagjövedelem 15 százalékát kitevő alapjövedelem vásárlóereje eltérő lenne a különböző tagállamokban. Alacsonyabb lenne Romániában, mint Spanyolországban, és alacsonyabb lenne Spanyolországban, mint Luxemburgban.

Az egyik kérdés, amit Sen nem érint, az, hogy „kire vagy mire vonatkozik az igazságosság”? Az igazságosság elvei a kormányzatok tevékenységét hivatottak irányítani, vagy az egyénekre vonatkoznak? Ennek átgondolásához Adam Smith *Az erkölcsi érzelmek elmélete* című munkájához nyúlunk vissza, ami Senre is meghatározó hatással volt. Adam Smith-t talán többen ismerik *A nemzetek gazdagsága* nyitómondata miatt, én azonban szívesebben idézem *Az erkölcsi érzelmek elmélete* első mondatát: „Bármily önzőnek tételezzük is az embert, természetében nyilvánvalóan léteznek bizonyos princípiumok, melyek mások boldogulásában őt érdekeltté [...] teszik”.² Az idézet a könyv első, „A cselekvés helyénvaló voltáról” című fejezetéből származik. A III. részben Smith a saját érzelmeinkre és magatartásunkra vonatkozó ítéleteink alapjáról ír. Amellett érvel, hogy olyan viselkedési elveket kell alkalmaznunk, mint amelyeneket egy külső, független megfigyelő alkalmazna. A filozófiától egy pillanatra az irodalom felé fordulva: Jane Austen *Emma* című könyvében hasonló hangsúllyal szerepelnek a „helyes elvek”, Mr. Knightley pedig mintegy a – nem teljesen független – megfigyelője Emma elveinek és annak, hogy miként alkalmazza azokat.

Úgy vélem, hogy a *The Idea of Justice* – Philippe van Parijs *Real Freedom for All* [Valódi szabadság mindenki számára] című könyvéhez hasonlóan – arra szolgálna, hogy segítsen az egyéneknek saját viselkedési elveik kialakításában. A társadalom felelőssége, hogy helyes elvek elsajátítására bátorítsa polgárait. A törvények célja nem csupán a korlátozás, hanem a befolyásolás is. Az AJ mellett szóló etikai érv az, hogy a kormányzatot és az egyéneket egyaránt arra bátorítsuk, hogy fogadják el a mások védelmezéséért viselt felelősségüket, valamint – az én AJ javaslatom esetében – a részvétel felelősségét is. Az AJ nem csupán az újraelosztás egyik formája, hanem egy erkölcsi állásfoglalás is.

2. Statisztika

Eddig az AJ és különösen a GYAJ előnye mellett érveltem, de mindeddig nem mondtam semmit a költségekről. Amikor George McGovern 1972-ben elindult az Egyesült Államok elnökválasztásán, meghirdette egy 1000 dolláros *demogrant* bevezetését – ami lényegében egy alapjövedelmet jelentett. A kampány során megkérdezte tanácsadóit (egyikük James Tobin volt), hogy mekkora egykulcsos adóra volna szükség az ígéretének a finanszírozásához. Tobin a következőképpen válaszolt fel az alapvető számtani összefüggést:

- tegyük fel, hogy a többi kormányzati kiadás = 20 százalék;
- az átlagjövedelem X százalékát kitevő AJ tehát egy 20 + X százalékos adóterhelést jelentene;

² Fehér Ferenc fordítása. Adam Smith [1759] (1977): *Az erkölcsi érzelmek elmélete*. In: Márkus György (szerk.): *Brit moralisták a XVIII. században*. Budapest. Gondolat Könyvkiadó. 423. – a ford.

– az átlagjövedelem 20 százalékát elérő AJ tehát 40 százalékos adókulcsot feltételez; egy 30 százalékos AJ pedig 50 százalékos adókulcsot.

Ez a költség igen magasnak tűnt. Vélhetően nem ez volt az egyetlen oka annak, hogy McGovern végül kikapott Nixontól, de annyi biztosan állítható, hogy nem sikerült meggyőznie az amerikai választókat a javasolt program érdemeiről. A költségek problémája más AJ javaslatokkal kapcsolatban is felmerül. Ráadásul a Tobin-féle számításnak van egy hibája: azzal számol, hogy minden jövedelmet meg lehet adóztatni, ami még az egykulcsos adók esetében sem igaz. A számításainak eredménye emiatt túlságosan optimista volt. Hasonló észrevételt tett egyszer John Hicks is, amikor megjegyezte a Liberális Párt tervével kapcsolatban, hogy „igen figyelemreméltó, hogy ennyi pluszjel van benne, és ennyire kevés mínuszjel”. John Hicks aztán azzal folytatta, hogy az AJ alapvetően egy újraelosztási modell, így „összességében valakinek rosszabbul kell járnia azért, hogy valaki más jobban járhasson”.

Az adót a tényleges adóköteles jövedelemre kell alkalmaznunk, a költségbecslést tehát lakossági adatfelvételekre kell alapozni. Ebben a tekintetben hatalmas fejlődést láthattunk, mind az adatok, például az EU – jövedelemről és életkörülményekről szóló – adatgyűjtése esetében (ami az adóügyi adminisztráció egyéni szintű adataira is épít), mind pedig az ilyen adatoknak az adók és támogatások hatásainak az elemzésére való felhasználásában. Az EU esetében a Holly Sutherland által igazgatott EUROMOD adó- és támogatás-szimuláció modelljére hívnám fel a figyelmet. Ennek segítségével szimulálta Levy, Lietz és Sutherland (2007) a gyermekeknek járó AJ bevezetésének a hatásait az EU-ban. A GYAJ különböző szintjeit vizsgálták attól függően, hogy az ellátás a már létező – gyerekekhez kapcsolódó – kiadásokat az adott ország medián háztartási jövedelmének hány százalékára egészítené ki. Az adataik azt mutatják, hogy egy javasolt színvonalú, pl. [a mediánjövedelemhez viszonyított] 18 százalékos GYAJ az EU15 államok mindegyikében az ellátás emelkedését vonná maga után. Az emelkedés Luxemburgban aránylag mérsékelt lenne, míg Hollandiában, Olaszországban, Portugáliában, Spanyolországban és Görögországban magasabb. Az EU egészére nézve a költségek az összes adóterhelés két százalékpontos emelkedésével volnának egyenértékűek. A gyermekszegénységi ráta 19,2 százalékról 14,4 százalékra csökkenne. Nyilvánvalóan nem számolná fel tehát a gyermekszegénységet, mivel a háztartási jövedelem többi része ettől még alatta maradhat a szegénységi küszöbnek, de jelentős javulást jelentene: a szegénységben élő gyerekek száma negyedével csökkenne.

Ezek a számítások nagyon fontosak. Elengedhetetlen, hogy az EU-nak hozzáférése legyen ilyen elemzési eszközökhöz. Talán felesleges is megjegyezni, hogy az ilyen szimulációs modellek felépítéséhez jelentős beruházásokra van szükség. A matematika azonban nem számol a viselkedési válaszokkal, ami átvezet minket a közgazdaságtanhoz.

3. Közgazdaságtan

Mi volna az AJ, és konkrétan egy gyerekeknek járó AJ hatása a gazdasági döntésekre?

Érdemes annak felelevenítésével kezdeni, hogy az AJ korai támogatói részben éppen azért álltak elő ezzel az ötlettel, mert aggódtak a társadalombiztosítás ellenőztönző hatásai miatt, különös tekintettel a részvétellel kapcsolatban. Rhys Williams, az alapjövedelem egyik 1940-es évekbeli szószólója amellet érvelt, hogy a társadalombiztosítás „valószínűleg komoly, és akár veszélyes mértékben ásná alá az alacsonybérű munkások munkavállalási hajlandóságát”. Abban nyilvánvalóan igaza volt, hogy a feltételes támogatások a munkavállalás ellen hatnak; az AJ azonban nem jár ilyen hatással, mivel valaki ugyanakkora támogatást kap akkor is, ha állásban van, és akkor is, ha nem. A részvételi jövedelemre való jogosultságnak pedig feltétele az aktív álláskereső. Ugyanakkor azt is gondolom, hogy az ellenőztönzési hatás mértékét gyakran eltúlozzák, tekintettel a munkanélküli járadékra való jogosultság feltételeire. Emlékezzünk rá, hogy az EU-ban jelenleg a 25 és 49 év közötti, 4-6 hónapja munkanélküli embereknek a harmada nem részesül munkanélküli járadékban. Luxemburgban ez az arány 50 százalék körüli.

Nem tulajdonítanék tehát hatalmas jelentőséget annak az állításnak, hogy az AJ jelentős ösztönzési hatásokkal járna. Valószínűleg sokkal komolyabb probléma az AJ finanszírozásához szükséges adóterhelés kérdése. A kiadások nagy része abból fakad, hogy az AJ mindenkinek járna, és a legtöbb közgazdász hiányolná is az ellátás célzását. A jelen gondolatmenetem középpontjában álló, gyerekeknek járó AJ esetében az IFS által elkészített legutóbbi *Mirrlees Review* az ellátás célzását szorgalmazza az Egyesült Királyság esetében. A kötet egyik tanulmányában Brewer, Saez és Shephard egy teljes mértékben rászorultság-elvű családi pótlék mellett érvelnek, ami a családi pótlék jobb módúaktól való elvonását jelentené. Ezt az utóbbi javaslatot tette magáévá a jelenlegi konzervatív-liberális demokrata kormány is. Az Egyesült Királyság tehát éppen az ellenkező irányba halad, mint amit javaslok – a gyermekeknek járó univerzális alapjövedelemmel ellentétes irányba.

Jó közpolitikai ötletnek tűnik elvenni a családi pótlékot a gazdagabb családoktól – a miniszterelnökhöz hasonló emberektől – és az ily módon megtakarított forrásokat az alacsony jövedelműek magasabb összegű támogatására fordítani. Máshogy fogalmazva: a családi pótléknak az átlagjövedelem 15 százalékára való emelését, amit javaslok, kisebb költséggel el lehetne érni akkor, ha a támogatásra csak a legalacsonyabb jövedelműek volnának jogosultak. Egy ilyen rászorultság-elvű családi támogatás természetesen magasabb marginális adókulcsokat jelentene az alacsony jövedelmű embereknek. Nem mindenkinek csökkenne a marginális adóterhelése. Fel kell tennünk tehát a kérdést, hogy kiknek az esetében a legkevésbé károsak a magas marginális adókulcsok? A válasz, Brewer, Saez és Shephard szerint egy olyan modellben, amelyben az ellenőztönzők a mun-

kakínálat extenzív határán hatnak³, az optimális adózási elemzés azt mutatja, hogy az utilitárius társadalmi jóléti függvényt egy olyan program maximalizálja, amelyben a családi pótlékra való jogosultság az alacsony és közepes jövedelem-szerző képességű rétegekre korlátozódik.

Miért javaslom mégis ennek a – látszólag hibátlan – elemzésnek az elvetését? Úgy vélem, hogy az elemzés, noha igen helyénvaló abban, amit felölel, nem teljes körű. Több fontos megfontolást figyelmen kívül hagy. Az első ezek közül, hogy a családi pótlék nem csupán a gazdagok és a szegények közötti újraelosztást foglalja magában, hanem a gyermekes és gyermektelen családok közötti újraelosztást is. Ez hiányzik Brewer, Saez és Shephard elemzéséből, mivel nem foglalkoznak azzal, hogy a gyerekek szükségletei miként szerepeljenek az utilitárius célfüggvényben. A kérdés az, hogy egy európai többletjövedelem társadalmi értékelése milyen mértékben függ a családban nevelkedő gyerekek számától. Vannak szerzők, akik szerint ennek nincsen jelentősége. Szerintük a gyerekvállalás életmódválasztás kérdése, és emiatt nem indokolt nagyobb súlyt rendelni hozzá, mint a „fogyasztás” bármely más típusához. Én ezt a megközelítést elfogadhatatlannak tartom, mivel teljes mértékben figyelmen kívül hagyja maguknak a gyerekeknek az igényeit. A jövedelemeloszlás szokásos elemzése sem ezen a megközelítésen nyugszik. A hagyományos megközelítés az, hogy – minden egyéb feltétel egyenlősége esetén – egy gyermekes családnak több szükséglete van, mint egy gyermektelennek. Az OECD skála esetében egy egyedülálló felnőtt szükségletei 1-es értékkel szerepelnek, míg egy egyedülálló felnőttből és egy gyerekből álló család szükségletei 1,3-as értéket kapnak. Ez azt jelenti, hogy Y jövedelem ennek a háztartásnak $Y/1,3$ tényleges fogyasztást tesz lehetővé. (Ez az a 30 százalékos érték, amit a gyermekeknek járó AJ tárgyalásakor használtam.) Ez azt jelenti, hogy ha ez a család kap egy dollárt, az kevesebb többletjólétet eredményez, mivel azt meg kell osztaniuk. Másrészt azonban ez a többlet két embernél jelentkezik – itt a súlyozásnak azt a bevett gyakorlatát követem, amely a háztartás taglétszámával, nem pedig az ekvivalens létszámmal számol. Ily módon a jövedelem marginális értéke $2 \times 1/1,3$, ami nagyjából másfélszerese egy egyedülálló személyének.

Egy ilyen súlyozás esetén az alacsony jövedelműek magasabb összegű támogatását nem a gazdagabb gyermekes családok támogatásának a megvonásával, hanem a gyermektelenek nagyobb adóztatásával akarnánk finanszírozni. Másképpen fogalmazva, a közpolitikai konstrukció megalkotásának a problémáját nem csupán a gyermekes családok közötti újraelosztás kérdésének, hanem emellett a gyermekesek és a gyermektelenek közötti újraelosztás kérdésének is kell tekintenünk. Ebben a szélesebb keretben, (legalábbis a nem-közgazdászok számára) nem meglepő módon, a GYAJ megítélése azon múlik, hogy miként súlyozzuk a gyerekek jólétét.

³ A modell tehát azt vizsgálja, hogy az ösztönzési hatások miként hatnak az egyének azon döntésére, hogy munkát vállalnak-e vagy sem (extenzív határ), nem pedig azt, hogy az ösztönzési hatások hogyan befolyásolják az elvégzett munka mennyiségét (intenzív határ). – *a ford.*

Mindez felvet egy általánosabb problémát is. A Brewer, Saez és Shephard elemzés szűk értelemben vett utilitárius alapokon nyugszik. A tanulmányukat írhatta volna akár Pigou vagy a jóléti közgazdaságtan bármelyik más klasszikusa is. Még ők is szélesebb keretet választottak volna azonban, mint a hasznosságok összegének egyszerű maximalizálása. Ők is felismerték volna például, hogy a vertikális méltányosságon kívül a horizontális méltányosság szempontjai is felmerülnek. A GYAJ megvonása a leggazdagabbaktól azt jelentené, hogy a családban nevelkedő gyerekek számától függetlenül egyformán kezeljük őket. Pedig sokan méltánytalannak találnák, ha egy évi 100 000 euróból élő, három gyermeket nevelő embernek ugyanannyi adót kellene fizetnie (leszámítva a kapott támogatásokat), mint egy hasonló jövedelmű gyermektelen embernek.

Ahogy korábban mondtam, nem akarom a társadalmi igazságosság egyetlen megközelítésére alapozni a gyerekeknek járó AJ melletti érvelésemet. Nem amellet érvelek tehát, hogy az AJ az igazságosság szerződéselméleti megközelítéséből, vagy annak benthami vagy rawlsi változatából következne. Amellet érvelek, hogy számos megközelítés egy ilyen modell irányába mutat. Számos különböző nézőpont képzelhető el, amelyek nem értenek egyet a végső célban, abban viszont igen, hogy a GYAJ egy helyes lépés a megfelelő irányba.

Ezeknek a megközelítéseknek nem mindegyikét foglalja magába a jóléti közgazdaságtannak az adózás elemzéséhez általánosan alkalmazott keretrendszere. Az imént utaltam a horizontális méltányosság fogalmára, amit nem könnyű összeegyeztetni a vertikális méltányosság szempontjával. Valójában ugyanez vonatkozik a „méltányosság” széles értelemben vett fogalmára. Ahogy láttuk, a családtámogatások alternatív – jövedelem-vizsgálathoz kötött – megközelítése magas marginális adókulcsokat jelent az alacsony és közepes jövedelműek számára. Például, ha egy, az átlagjövedelem 15 százalékát kitevő GYAJ-t az átlagjövedelem fele és másfélszerese között vezetünk ki, akkor egy kétgyermekes család esetében ez 30 százalékos további marginális adóterhelést jelent ebben a jövedelemsávban, ami azt jelenti, hogy a teljes marginális adókulcs akár a 60 vagy 70 százalékot is elérheti. Egy ekkora marginális adókulcsnak ösztönzési hatásai is vannak, de a „méltányosság” kérdését is felveti. Ebből a szempontból ugyanis „méltánytalannak” tűnhet, hogy egy egyén vagy egy család a többletjövedelme ilyen kis részét tarthassa csak meg. A méltányosság megköveteli, hogy észlelhető kapcsolat legyen az erőfeszítés és a jutalmazás között.

Az érvek egy másik csoportja azzal kapcsolatos, hogy a családtámogatás milyen formában jut el az abban részesülőkhöz. A hagyományos adóelemzés csak a kapott jövedelem mennyiségével foglalkozik, azzal nem, hogy abban *miként* részesül valaki. Az emberek azonban a jövedelem különböző formáit különbözőképpen értékelik. A kereseteket vagy a befektetések kamatait megérdemelt jövedelemnek tekintik, mivel azok reciprok kapcsolatokra épülnek. A nyugdíjak szintén megérdemelt jövedelemnek minősülnek, mivel korábbi hozzájárulások ellentételezését jelentik. Vannak azonban transzferek, amelyek „jótékonyágnak” tűnnek, és így az ezekből való részesedés méltóságvesztéssel jár. Láttuk, hogy

ez miként vonatkozik a rászorultság-elvű „segélyekre”. Az Egyesült Királyságban hosszú története van a rászorultság-elvű családtámogatásoknak, egészen az 1971-ben bevezetett családi jövedelem-kiegészítésig visszamenőleg. Ahogyan azt a rendszeres statisztikai elemzések kimutatták, az ilyen támogatásokra jogosultak jelentős kisebbsége nem igényelte azokat. A figyelem középpontjában általában a téves pozitív esetek állnak (vagyis amikor valaki nem jogosult a támogatásra, mégis részesül belőle), meggyőződésem viszont, hogy a téves negatív esetek aggasztóbbak, hiszen ezek azt jelentik, hogy sok nagyon alacsony jövedelmű ember nem részesül azokban a támogatásokban, amelyekre jogosult volna. A közgazdászok hajlamosak ezt információs problémának tekinteni, de a kutatások azt mutatják, hogy sokan azután is vonakodnak igényelni ezeket a támogatásokat, miután tájékoztatták őket az azokra való jogosultságokról. A családi kedvezmény sok éve működik az Egyesült Királyságban, a jogosultak nagyjából 20 százaléka azonban továbbra sem részesül a támogatásban.

Úgy vélem, a fentiekből az következik, hogy a támogatásokhoz való hozzáférést oly módon szükséges biztosítani, ami nem jár a méltóság sérelmével. Úgy hiszem, hogy az AJ és a gyerekeknek járó AJ ezt tenné lehetővé. Az Egyesült Királyságban a jogosultak [univerzális] családi pótlékhoz való tényleges hozzáféréssel soha nem volt probléma. Általában pedig, a részvételi jövedelmet – mivel a reciprocitás üzenetét foglalja magában – az emberek nem jótékonyságként, hanem jogosultságként értelmeznék.

Egy másik kiemelkedően fontos aspektus, ami hiányzik a jóléti közgazdaságtan hagyományos keretéből, a társadalmi nemek kérdése. Az európai szegények között a nők jelentősen többen vannak, mint a férfiak: 43 millióan a 37 millióhoz képest. Ez nem csupán a várható élettartam különbségéből következik. A nők hátrányos helyzetben vannak a munkaerőpiacon. Nagyobb eséllyel maradnak egyedül a gyermeknevelés feladatával: sokkal több egyedülálló anya van, mint egyedülálló apa. A családi pótlék egyik jelentős előnye, hogy (az Egyesült Királyságban) főszabály szerint az anyának, nem pedig az apának kerül kifizetésre. A pozitív nemi diszkrimináció más példáit, például az alacsonyabb nyugdíjkorhatárt, éppen megszüntetik. A GYAJ egy legitim módja a nemi egyensúly előmozdításának – ami nem volna lehetséges a háztartási jövedelem vizsgálatához kötött alternatív ellátás esetében.

Az utolsó problémám a hagyományos jóléti közgazdaságtani megközelítés szűklátókörűségével az, hogy figyelmen kívül hagyja az egyéni viselkedés etikai tartalmát. A megközelítés azon az előfeltevésen nyugszik, hogy az emberek teljes mértékben önérdékkövető módon viselkednek, anélkül, hogy akár dolgozóként, akár fogyasztóként, akár megtakarítóként hatással lennének rájuk erkölcsi megfontolások. Úgy képzelem el az embereket, mint akik megingathatatlanul ragaszkodnak a személyes boldogságuk maximalizálásának a céljához, amit a hasznosság maximalizálása jelent. Én azonban nem gondolom, hogy ez így volna. Az emberek viselkedésére – úgy hiszem – legalább annyira hatnak erkölcsi (akár altruista) elvek, mint amennyire az önérdék. Smith elgondolásának megfelelően,

az egyéneket érdekli, hogy viselkedésük „dicséretre méltó” legyen, hogy mások úgy lássák őket, és ők is igazoltan tekinthessenek úgy magukra, mint akik „helyes elvek” szerint cselekednek. Ezeket az elveket számos befolyás éri, de ezek egyike az egyén és az állam között észlelt kapcsolat természete. A politikusok ebben irányadó szerepet vállalhatnak: érvelhetnek az adófizetés mellett, a gyermekekbe, mint a nemzet jövőjébe való beruházás mellett, valamint a jogok és köteleességek kiegyensúlyozása mellett. A viselkedés elvei és az azokból következő ösztönzési és ellenösztönzési hatások részben endogének – ahogyan azt a viselkedési közgazdasági irodalom egyre egyértelműbben mutatja.

Következtetések – milyen kilátásai vannak a haladásnak?

Könnyen lehet, hogy a gondolatmenetem abszurd módon optimistának tűnik. A kormányok jelenleg elsősorban a kiadások visszanyesésével vannak elfoglalva, nem most van itt az ideje további kiterjedt kiadásokat javasolni. A részvényesek ferde szemmel néznének egy olyan országra, amely további erőforrásokat próbálna meg befektetni a gyermekekbe, nekünk pedig alá kell vetnünk magunkat az akaratuknak. Biztos ez?

Fenntartom, hogy egy ilyen időszakban is megalapozottan sürgetjük egy fenntebb részletezett GYAJ rendszer bevezetését. A politikai gazdaságtan nem csupán negatívum. Az európai vezetők alkalmanként messzebbre tekintenek az azonnali, rövidtávú kérdéseknél. Az egyik ilyen alkalom az Európa 2020 stratégia elfogadása volt tavaly [2010-ben], amelyben egy számszerű célkitűzés is szerepelt a szegénység és társadalmi kirekesztés csökkentésével kapcsolatban. Az EU tagállamaiban – kerekítve – 80 millió ember él a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitéve. A – valójában igen szerény – cél ennek a számnak a csökkentése 20 millió fövel.

Ha valaki a Marsról követné az állam- és kormányfők tanácskozásait, biztosan azt gondolná, hogy az EU-nak már kész terve van arra, hogy a tagállamok miként fogják – a szubszidiaritás keretei között – elérni ezt a célt. Én nem tudok ilyen terv létezéséről – a jelenlegi nemzetállami javaslatok pedig jelentősen elmaradnak a szegénység eltervezett csökkentésétől. Az AJ és a gyermekeknek járó AJ egy lehetőség az előrelépésre. Ezeknek a kötelező transzfereknek az intézményesítésével és a helyi körülményekre szabott tagállami bevezetésével el lehetne érni a közösen eldöntött célokat. Legalább arra szükség volna, hogy az EU-nak legyenek ilyen javaslatai, amikor a nemzetállami kormányokkal egyeztet a 20 milliós cél eléréséhez való hozzájárulásukról.

Valójában – rátérve immár a hosszabbtávú megfontolásokra – az EU jelenti azt a keretet, amelyben az alapjövedelemnek politikai vonzereje lehet. Ha valaki eltűnődött már az elkerülhetetlenül komplex európai minimumjövedelem-rendszerek harmonizációjának a lehetőségén, akkor be kellett látnia az AJ és a RJ relatív egyszerűségét és ebből fakadó előnyét. Szintén előnyt jelent, hogy eltérnek

a létező nemzetállami rendszerektől és azok minden különböző formájától. Esetükben nem merülne fel, hogy az EU javaslatait valamelyik tagállami „modell” dominálja. Ráadásul a szubszidiaritás elvével is összhangban volna, a nemzetállami politikák kiegészítéseként lehetne bevezetni.

Talán túlzottan optimista vagyok, de szívesebben tévedek ebbe az irányba.

fordította: Missetics Bálint

Irodalomjegyzék

- Atkinson, A. B. (2010): Progressive social justice and responding to the crisis. *Journal of Poverty and Social Justice* 18(3): 221–228.
- Brewer, Mike – Emmanuel Saez – Andrew Shephard (2010): Means-testing and tax rates on earnings. In: James A. Mirrlees et al. (szerk.): *Dimensions of Tax Design. The Mirrlees Review*. Oxford University Press. 90–173.
- Castles, Francis G. et al. (2010): Introduction. In: Francis G. Castles et al. (szerk.): *The Oxford Handbook of the Welfare State*. 1–19.
- Glennerster, Howard (2010): The sustainability of western welfare states. In: Francis G. Castles et al. (szerk.): *The Oxford Handbook of the Welfare State*. Oxford University Press. 689–702.
- Levy, Horacio – Christine Lietz – Holly Sutherland (2007): A guaranteed income for Europe’s children? In: Stephen P. Jenkins – John Micklewright (szerk.): *Inequality and Poverty Re-examined*. Oxford University Press. 209–231.
- Sen, Amartya (2009): *The Idea of Justice*. Cambridge: Harvard University Press.
- Van Parijs, Philippe (1995): *Real Freedom for All. What (if Anything) Can Justify Capitalism?* Oxford: Clarendon Press.